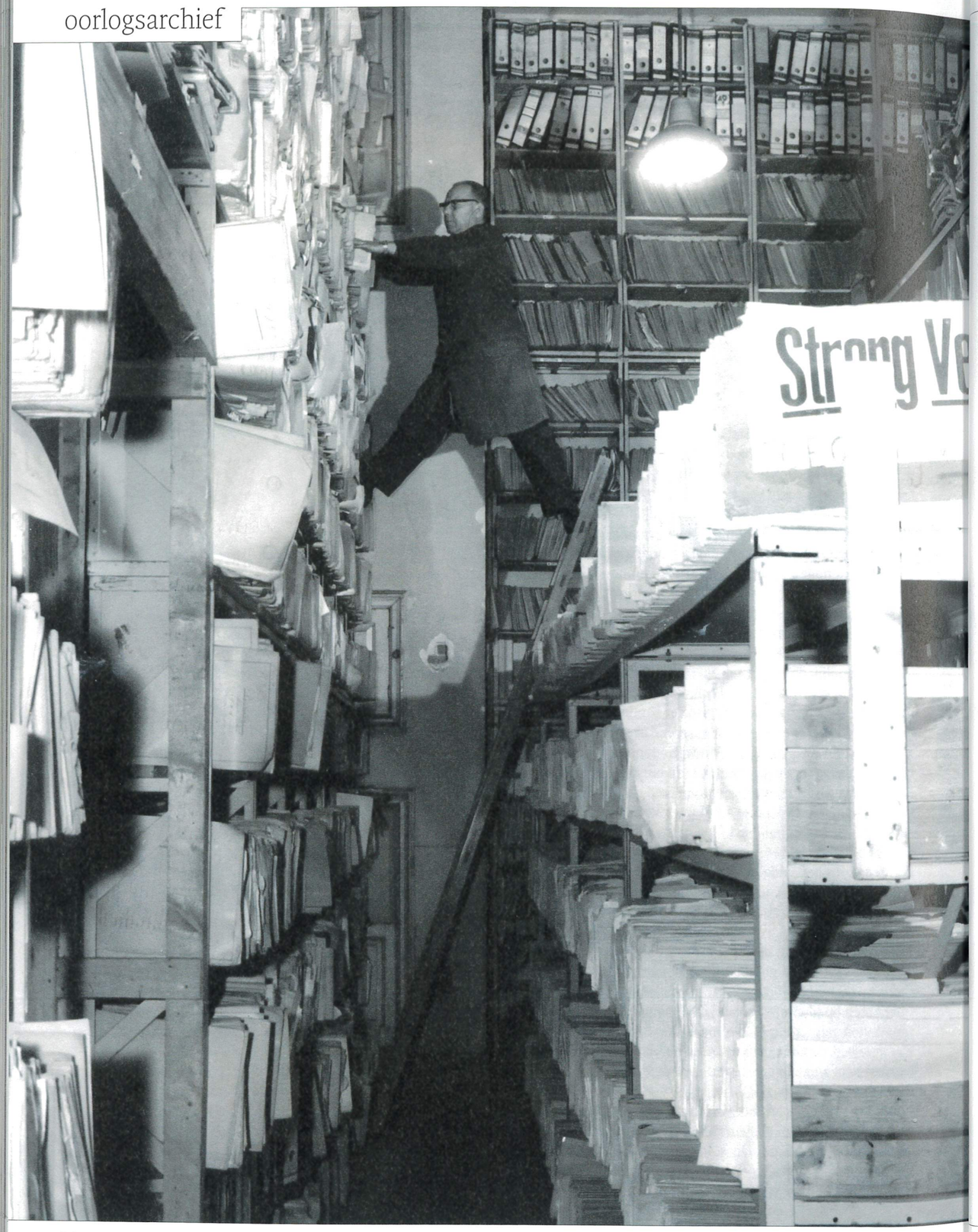

Het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging zoals het ooit was ondergebracht bij Justitie, datum onbekend.
Nationaal Archief

‘Vraag je niet af: was mijn familielid fout in de oorlog?’

Denk als een historicus als je een oorlogsarchief raadpleegt, adviseert directeur Antia Wiersma van het Koninklijk Nederlands Historisch Genootschap (KNHG). Het genootschap lanceerde een handreiking voor mensen die het oorlogsverleden van hun familie willen onderzoeken.

Auteur Sjoerd Wielenga

Duizenden Nederlanders tikten begin dit jaar op oorlogvoorderechter.nl hun achternaam in om te kijken of familieleden na de Tweede Wereldoorlog beschuldigd of verdacht werden van collaboratie met de Duitse bezetter. Wie vervolgens de bijbehorende dossiers wilde raadplegen, moest naar het Nationaal Archief in Den Haag. Van het oorspronkelijke plan – thuis vanaf de bank online dossiers inzien – werd op last van de betrokken minister vanwege de privacy van nabestaanden voorlopig afgezien.
Het Koninklijk Nederlands Historisch Genootschap (KNHG) is niet betrokken bij het openstellen van het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging (CABR), noch bij het project Oorlog voor de Rechter, benadrukt directeur Antia Wiersma in het kantoor in het centrum van Amsterdam. Maar deze beroepsvereniging van historici voelde zich wel geroepen mensen die gegevens willen raadplegen van praktisch advies te voorzien. Een speciale KNHG-werkgroep, met daarin deskundige historici van diverse instellingen, werd opgericht om een handreiking voor het grote publiek samen te stellen.
Het Nationaal Archief en Oorlog voor de Rechter waren als adviseurs betrokken.

Hoe blik je terug op het afgelopen jaar?
‘Het was enerverend. Er was zoveel commotie over en media-aandacht voor het project. In verschillende kranten hielden deskundigen pleidooien over de mate van openbaarheid, maar waar het niet over ging was de vraag: hoe dan? Hoe raadpleeg je de CABR-dossiers? Daarom schreef ik in dagblad *Trouw* een opiniestuk met als boodschap: let op, dé waarheid vind je niet in het CABR-archief. Als historici zijn wij getraind in het raadplegen en beoordelen van archiefstukken, maar de meeste mensen die het oorlogsverleden van hun familieleden willen onderzoeken zijn dat niet. Voor hen hebben wij de handreiking geschreven.’

‘Denk als een historicus’ is het motto van de handreiking. Hoe kun je dat doen als je geen geschiedenis hebt gestudeerd?
‘We hebben de tekst zo simpel mogelijk geformuleerd om →

De Handreiking Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging is hier te vinden: knhg.nl/dossier-oorlog-voor-de-rechter. Of maak gebruik van deze QR-code:

'Een historicus vraagt zich altijd af: wie heeft dit archief gevormd?'

mensen te helpen als een historicus te denken. Die vraagt zich altijd af: wie heeft dit archief gevormd en waarom? In het geval van het CABR is het goed je te realiseren dat het een juridisch archief is. Alle stukken in een dossier – foto's, brieven, getuigenissen – hadden als doel te onderzoeken of een van collaboratie verdachte persoon daadwerkelijk veroordeeld moest worden.
Bovendien moet je je realiseren dat als je een dossier van je familielid raadpleegt, er veel stemmen tot je komen: een belastende verklaring van de buurvrouw, een ontlastende verklaring van een ander, brieven, enzovoorts. Al die stemmen komen tot je via de ambtenaar die het dossier heeft samengesteld. Iedereen die meewerkte aan het onderzoek had een belang: iemand vrijpleiten, achter de tralies krijgen, wraak nemen of wat dan ook. Zulke belangen worden niet expliciet gemaakt, maar het is goed je daar wel bewust van te zijn.
Tot slot moet je, net als een historicus, met een *open mind* te werk gaan. Wees nieuwsgierig en waak ervoor morele oordelen over 'goed' en 'fout' te plakken op wat je leest. Zulke etiketten worden vaak meer door onze tijd ingegeven dan door het verleden. Met een bevooroordeelde blik lees je misschien dingen die er niet staan, of lees je niet wat er wel staat. Vraag je niet af: was mijn familielid 'fout'? Die morele vraag krijg je niet beantwoord door de informatie in het dossier. Je kunt beter vragen: wat is er gebeurd? Wat heeft hij of zij gedaan? Waar is hij of zij voor veroordeeld? En wat niet? Wat zegt diegene er zelf over in zijn of haar verklaring?'

Na de oorlog zijn 425.000 mensen onderzocht, van lichte tot zware gevallen: NSB-leden, Jeugdstormleden, profiteurs, verraders van Joodse mensen, medewerkers van SS-hoofdkwartieren, enzovoorts. Die kun je niet over een kam scheren, vindt Wiersma.

Vind je in het CABR alle informatie die je nodig hebt om het plaatje compleet te krijgen?
'Nee. Eén bron is geen bron, zeggen historici. Het is goed bijvoorbeeld ook de historische-krantendatabank delpher.nl te raadplegen. Als je daar specifiek in nationaalsocialistische kranten zoekt, kun je er wellicht achter komen of iemand actief was voor de NSB. Wij sporen familieonderzoekers aan niet alleen in het Nationaal Archief in Den Haag te kijken, maar ook andere archieven te bezoeken.'

Zal dat een compleet ander beeld geven van het familielid dat je onderzoekt?
'Als uit het CABR-dossier blijkt dat iemand veroordeeld is niet. Maar het kan zijn dat je familielid als licht geval administratief werd afgehandeld, terwijl in een regionaal archief wel degelijk blijkt dat hij of zij collaboreerde. Dat kan heel pijnlijk zijn.'

Is jullie handreiking ook bruikbaar voor andere oorlogsarchieven?
'Jazeker, want de kern blijft immers hetzelfde: dat ook de niet-professionele gebruiker, zoals een familiehistoricus, bronkritiek toepast door zich af te vragen door wie het archief is samengesteld, voor wie de documenten zijn verzameld, wat er is verzameld en met welk doel. Antwoorden op die vragen geven inzicht in het betreffende archief, waardoor je de informatie op waarde kan schatten. Ook geldt voor alle archieven dat vragen over goed en fout in feite vragen van onze tijd zijn, die niet te beantwoorden zijn door in archieven te duiken.'

Hoe krijg je bij archieven antwoord op de vraag wie het heeft samengesteld en met welk doel?
'Door altijd in de archiefbeschrijving te lezen hoe het is opgebouwd, wie de archiefvormer was en hoe de archiefinstelling het archief heeft geordend en geschoond. Alle archiefinstellingen in Nederland geven de nodige informatie over het doel van het te raadplegen archief, de vorming en het gebruik ervan. Deze informatie wordt wel 'het narratief van het archief' genoemd. Het is voor familiehistorici raadzaam die informatie altijd te bestuderen en niet direct zonder deze voorkennis de dossiers te bekijken om vervolgens conclusies te trekken.'

Het besluit van de minister om de oorlogsdossiers uitsluitend in de studiezaal van het Nationaal Archief toegankelijk te maken, stuitte eind vorig en begin dit jaar op groot verzet. Ook het KNHG toonde zich bezorgd over de beperkte toegang tot de studiezaal van het Nationaal Archief en riep op deze toegang op korte termijn te vergroten.

Eerste zitting van het Tribunaal Bijzondere Rechtspleging te Den Bosch, 26 juli 1945. Foto Carel Blazer / Anefo. Nationaal Archief

'Er rust nog steeds een taboe op collaboratie'

De vrees is dat nazaten van 'goede' en 'foute' Nederlanders elkaar gaan opzoeken. Hoe zie jij dat?
'Gesprekken tussen deze twee tegenovergestelde partijen kunnen heilzaam zijn voor mensen alsook voor de samenleving. Het is als familiehistoricus ook goed je te verplaatsen in de andere partij. Bovendien kan en mag je kinderen, kleinkinderen en achterkleinkinderen niet verantwoordelijk houden voor de daden van hun voorouders. Het is echt belangrijk dat te blijven zeggen. De gevolgen van openbaarmaking moeten we niet onderschatten, vooral niet in deze tijd van sociale media, omdat er nog steeds een taboe op collaboratie rust. Als je als familiehistoricus goed onderzoek hebt gedaan, kun je met opgeheven hoofd een tegenkracht bieden tegen alle troep op sociale media om zo dat taboe te doorbreken.'

Heb je zelf ook gezocht op je familieleden?
'Ja, direct. In mijn familie van moederskant vond ik iemand met een dossier. Dat ging wel even rond in de familie-app. We weten nog niet wat er aan de hand was en ik heb nog geen tijd gehad het in Den Haag uit te zoeken. Ik wacht tot het openbaar is gemaakt.' •

Sjoerd Wielenga schrijft als freelance journalist voor verschillende media over onder meer (familie)geschiedenis